

SACRED NAMES AS A COMPONENT
OF KHARKIV'S ONYMIC SPACE: HISTORY AND MODERNITY

САКРАЛЬНІ НАЗВИ ЯК КОМПОНЕНТ ОНІМНОГО
ПРОСТОРУ ХАРКОВА: ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ

Inna Pidhorodetska¹

Olena Tykhonenko²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-53-2-29>

Abstract. The work is devoted to the problem of studying the proper name as an onomastic sign of deep content, which represents cultural information, creates the historical atmosphere of the city, impacts on the principles of the toponymic system formation. The subject of the research is the urbanonyms of the city of Kharkov with a sacred semantic component. The purpose of the study is to reveal the features of motivation and functioning of urbanonyms with religious semantics in the toponymic space of Kharkov in different historical epochs. During the study general scientific and linguistic research methods were used. Method of linguistic observation, descriptive and historical ones were applied to reveal, systematize and classify the analyzed language units; methods of induction and deduction contributed to the objectivity of the conclusions based on the studied material and the generalization of the research results. It is noted that the urbanonymy of Ukrainian cities undergoes significant semantic transformations. The revival and actualization of names with religious semantics in the toponymic space of Kharkov are connected with the ideological reorientation of society.

The church brought a religious and ideological aspect into urban toponymy and played an important role in the formation of the urban toponymic system during the development of Kharkiv as a hubernia city (17th-19th centuries). Churches and cathedrals became not only spiritual

¹ Associate Professor, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at Department of language disciplines,
Kharkiv V.V. Dokuchaiev National Agrarian University, Ukraine

² Associate Professor, Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at Department of language disciplines,
Kharkiv V.V. Dokuchaiev National Agrarian University, Ukraine

shrines, but also good landmarks in the urban space. They gave their names to the streets, lanes, squares etc. Urbanonyms with religious semantic meaning that appeared during the 17th-19th centuries were replaced by ideologically marked ones in Soviet times. The destruction of many worship places led to the disappearance of a part of the ecclesionyms from linguistic use. The new names of urban linear objects and squares represented the socialist era with its ideological content. Generally, the urbanonyms of the Soviet period were not directly related to the history, cultural and spiritual life of Kharkov. Through the role of the church in public life at the present stage of the development Ukrainian independence, historical urbanonyms with sacred semantics have been returned to the city map. At the turn of the 20th – 21st centuries new churches appear in Kharkov. Their names become a motivational basis for the nominations of adjacent streets, lanes, and squares. Orthodox churches, once destroyed or not functioning during the Soviet period, are being restored, and the ecclesionyms and historical nominations of linear objects are returned to the Kharkov toponymic space, reflecting in their names the revival of Christian culture. Ecclesionyms are motivated by the names of saints, religious holidays, icons, after which temples are consecrated. Mainly they are multicomponent nominal structures of the genitive type. Besides the full names of the churches, the short ones of the adjective type function. Ecclesionyms serve as a motivational basis and a word-formation base for hodonyms and agoronyms, which are formed by transonymization; the most productive way of their formation is the suffix one. The need for constant study of Kharkov urbanonyms is due to the dynamic development of the city, the emergence of new names and the return of historical ones on the toponymic map of Kharkov.

1. Вступ

Кінець ХХ ст. позначився значними політичними, ідеологічними, соціальними й економічними трансформаціями в житті українського суспільства. Зі здобуттям Україною незалежності відбулася переорієнтація суспільної свідомості, перебудова світогляду, змінилася система ціннісних орієнтирів. Тоталітарна ідеологія як визначальний чинник побудови радянської реальності втратила свої позиції в суспільстві. Усі ці процеси відобразилися і в мовному ландшафті України, зокрема у назвах площ, вулиць, провулків, бульварів, парків, скверів тощо.

Переименовання зазнають семантичного переосмислення, значеннєвого оновлення, зняття тенденційних ідеологічних заборон.

Сьогодні наукові розвідки філологів, істориків, культурологів, філософів, етнографів спрямовано на відновлення історичної пам'яті, повернення втрачених культурних надбань, зокрема і в галузі ономастики. Такі вітчизняні вчені, як М. Долинська, А. Загнітко, Т. Крупеньова, І. Кудрейко, Р. Ляшенко, Г. Мацюк, О. Олійник, І. Ординська, С. Черничко, О. Хрушкова, Я. Янчишина, В. Яцій та інші, досліджують проблеми топоніміки українських міст і цілих регіонів у різних аспектах, одним із яких є відновлення історичних назв на топонімічній мапі України.

До історичних відносять і власні найменування з релігійною семантикою. Актуалізація сакральних назв у топонімічному просторі безпосередньо пов'язана з відродженням української нації, відбудовою держави. За радянських часів релігійний складник вилучили з контексту урбанонімікону на кілька десятиліть (через заборону релігії та будь-якого віросповідання). Україна перебувала під впливом марксистсько-ленінської ідеології аж до проголошення незалежності. У назвах міських об'єктів політичний маркер домінував над історико-культурним.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. релігійна проблематика стає об'єктом активних наукових пошуків ономастів. Так, питання одиниць онімного простору із сакральним компонентом порушують європейські дослідники К. Хандке [39], І. Оченяш [40], З. Пасек, К. Сковронек [41], Р. Шпрамек [42]. На вивченні українських власних назв релігійного змісту в художній літературі вперше зосереджуються польські вчені [17; 18]. Російські науковці О. Березович [4], М. Горбаневський [10] аналізують релігійні топоніми Півночі і Центру Росії; І. Бугайова вивчає тенденції розвитку мови православної сфери [6]; релігійний компонент російського топонімного простору досліджують Р. Разумов [25] і А. Соловйов [31]. Еклезіонімний простір Білорусі у полі дослідницьких зацікавлень О. Борисевич [5], Г. Мезенко [19; 20]. Питанням появи і функціонування топонімів, пов'язаних зі сферою християнської релігії, присвячені публікації І. Пивоварчик [22].

У ХХІ ст. сакральний аспект топонімічних одиниць досліджують українські вчені-ономасти О. Белей [2; 3], Г. Лазаренко [16], М. Торчинський [33] та ін. Назви цієї категорії зібрані у «Словнику української

ономастичної термінології» [8]. Особливості концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери в українській мові аналізує М. Скаб [28].

Предмет нашого дослідження – урбаноніми Харкова із сакральною семантикою, зокрема годоніми, агороніми й еклезіоніми. Годоніми визначаємо як назви лінійних міських об'єктів – вулиць, провулків, проспектів тощо; агороніми – назви площ; еклезіоніми – власні назви місць проведення обряду, місць поклоніння в будь-якій релігії; назви церков, каплиць, костелів, кірх, монастирів [8, с. 83; 24, с. 187].

Мета цього дослідження – виявлення особливостей мотивації і функціонування урбанонімів із релігійною семантикою в онімному просторі Харкова в різні історичні епохи. Досягнення мети передбачає виконання низки завдань: встановити вплив релігійного чинника на формування топономічної мережі міста; визначити джерела творення, семантику, особливості словотвору назв міських об'єктів Харкова з релігійним значеннєвим компонентом.

Матеріалом для аналізу послуговували списки назв вулиць, провулків та інших лінійних об'єктів міста, а також площ і культових споруд, представлені в топонімічних, довідкових джерелах і в Єдиному адресному реєстрі Харкова.

Протягом кількох останніх десятиліть урбаноніми Харкова досліджують переважно в культурно-історичному, ідеологічному, етимологічному аспектах (М. Дьяченко, О. Довженко, С. Журавльова, В. Кравченко, С. Куделко, Л. Удовенко, О. Хорошковатий, Д. Чорний, А. Ярещенко, О. Ярошик). Розвиток адресної урбанонімії в синхронії й діахронії вивчає історик М. Тахтаулова. Однак невирішеними залишаються мовні питання походження, змістового наповнення, структурно-словотвірних особливостей назв міських об'єктів Харкова, зокрема релігійно мотивованих. На наш погляд, вони варті уваги й лінгвістичного осмислення.

2. Вплив релігійного чинника на формування топонімічної системи міста

Вагомим складником онімного простору сучасного Харкова є номінації із сакральною семантикою. Поняття *сакральний* широко використовують у релігієзнавстві, культурології, етиці. У християнському світобаченні сакральне характеризує церковні таїнства, об'єкти ре-

лігійного поклоніння, речі, які належать до релігійного культу, а також усе те, що згідно з ученням церкви наділене Божою благодаттю [38, с. 96]. Відповідно до лексикографічних джерел, сакральний – це той, що стосується релігійного культу; обрядовий, ритуальний; який дуже цінують, оберігають; священний, заповітний [9, с.1285]. За Словником іншомовних соціокультурних термінів, слово *сакральний* походить від фр. *sacral*, лат. *sacri* й позначає «священний, який належить до релігійного культу і ритуалу, обрядовий» [30]. У нашому дослідженні поняття *сакральний* і *сакральність* розуміємо як такі, що мають віднесеність дорелігії і позитивний зміст.

Урбаноніми, що презентують імена святих, назви церковних свят, храмів, монастирів тощо, є релігійно маркованими і несуть семантику сакральності. Вони повернулися на топонімічну мапу міста насамперед внаслідок закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» 2015 р. Ядро цієї тематичної групи – власні назви, що виникли ще у період становлення міста. Кожна вулиця, площа й провулок центральних районів мають свою давню історію, часто пов'язану з духовними святинами. Православні храми Харкова – унікальні й неповторні. Трагічно склалася доля багатьох з них: за радянських часів і під час Другої світової війни їх було зруйновано. Сьогодні про святині нагадують назви вулиць і провулків, що повернули харків'янам на згадку про втрачені церкви, сакральні реліквії і знакові постаті, які вплинули на соціальне й духовне життя мешканців минулих поколінь.

Жителі Харкова від початку заснування міста (у середині XVI ст.) відзначалися релігійністю. Одразу з виникненням укріпленого військового поселення з'явилися й церковні споруди. Першою церквою була Успенська. Цікавим є той факт, що вперше на Слобожанщині головний храм міста – Успенську соборну церкву – збудовано на гроші місцевих мешканців, а не за рахунок державних коштів, що свідчить про християнську добротність харків'ян. Минуло понад 100 років, і на місці церкви звели однойменний собор, який освятили 1780 р. [15, с. 19]. За даними краєзнавців, у Харкові налічувалося близько семи десятків православних храмів [15, с. 24]. Культурні споруди інших релігійних конфесій поступалися кількісно й не відіграли суттєвої ролі у формуванні харківського урбанонімікону.

Уже 1659 р. у Харкові, крім Соборної Успенської церкви, існували Благовіщенська і Троїцька, а в 1663 р. – Михайлівська і Різдвяна. Беручи до уваги, що під час опису Харкова 1668 р. згадують Микольські ворота, можна припустити, що в цей час вже була й Миколаївська церква. На початку XVIII ст. (а можливо, й у кінці XVII ст.) збудовано Дмитрівську церкву, у 1687 р. – Вознесенську, у XVIII ст. – Воскресенську. Таким чином, у XVII ст. у Харкові були Успенська Соборна, Благовіщенська, Троїцька, Михайлівська, Миколаївська, Різдвяна, Покровська і Вознесенська, на початку XVIII ст. – Дмитрівська й Воскресенська церкви. У 1724 р. у Харкові налічувалося 57 вулиць, назви яких майже всі утворилися від прізвищ, прізвиськ, імен і звань тих осіб, які, можливо, оселилися на них раніше за інших або займали більш почесне становище серед інших мешканців [1, с. 33-34]. Цікаво, що серед перших найменувань вулиць прослідковується лише одне, що опосередковано пов'язане з церквою – *Суміжна з Миколаївським приходом*.

Із плином часу сакральні споруди ставали одними з найкращих орієнтирів у місті, яке у перші століття свого існування не мало чіткої топономічної мережі. Цим пояснюється той факт, що серед історичних назв площ, вулиць, провулків поширеними були найменування із сакральною семантикою, мотивовані назвами розташованих на них культових об'єктів. Згідно з топографічним планом 1787 р. у Харкові всього існувало 11 церков (до названих вище додалися *Мироносицька, Колегіумська*), було намічено квартали і відповідно до них вулиці й провулки. Згадуються у плані й великі за територією площі, котрі всі, крім Рибної, розташовувалися при церквах і, ймовірно, мали давнє походження: *Благовіщенська, Михайлівська, Вознесенська, Різдвяна, Воскресенська, Миколаївська* [1, с. 47]. Наведені факти є свідченням того, що перші культові споруди Харкова стали одним із джерел для формування міського урбанонімікону. Протягом XVIII–XIX ст. ця тенденція зберігалася.

3. Відапелятивні урбаноніми, мотивовані назвами культових споруд

Варто зазначити, що джерелом номінації могли слугувати і оніми (власні – офіційні або народні – назви церков, соборів; їхніх святинь – ікон), і апелятиви (загальні назви сакральних споруд, закладів духовної освіти, релігійних організацій тощо).

Відапелятивними є найменування таких лінійних об'єктів: *Соборна пл.*, *Соборний пров.*, *Соборний узв.*, *Церковний пров.*, *Монастирський пров.*, *Єпархіальна вул.*, *Семінарська вул.*, *Бурсацький узв.*, *Семінарська гірка*. За радянських часів ці історичні номінації зникли з топономікону міста, крім *Бурсацького узвозу*. І не всі з них повернулися в наш час.

Площа перед Успенським собором отримала назву *Соборна* (від апелятиву *собор* – «головна чи велика церква міста; головна церква в монастирі» [9, с. 1352], а не за власною назвою *Успенський*). Найменування площі мотивовано розташуванням на ній церковної споруди. У 1917 р. площу перейменовували в *Радянську* (тут з березня 1917 р. у будинку губернських установ, збудованому напроти Успенського собору на Університетській гірці, розмістили перший виконком Харківської ради робочих і солдатських депутатів). За даними довідника 1957 р., площа мала назву *Університетська*, що відповідало її локації на Університетській гірці, поруч з *Університетською* вулицею. У наш час назва площі зникла з міського урбанонімікону. Натомість сьогодні в Харкові існують *Соборний узвіз* (за радянських часів *Халтуріна*) і *Соборний провулок* (колишній *Радянський*), що своєю назвою також завдячують собору. Із середини XIX ст. *Соборним* називали провулок з північної сторони Успенського собору. Доля його назви така сама, як і назви Соборної площі: у 20-х рр. XX ст. його перейменовували у провулок *Радянський 1-й*; у середині XX ст. він отримав назву *Університетський 1-й* [11, с. 55]. У 2015 р. провулку повернули історичну назву – *Соборний*.

Бурсацький узвіз отримав свою назву від спорудженої на його території бурси (1773), відкритої при Харківському колегіумі. У 60-х–80-х рр. XIX ст. *Бурсацький узвіз* називався також *Семінарською* гіркою. Історичну назву *Семінарська* (пов'язану з розміщенням на ній комплексом будівель духовної семінарії, побудованої 1845 р.) повернули вулиці *Володарського* (перейменованої за радянської влади на честь діяча російського революційного руху).

Доля *Єпархіальної* вулиці склалася інакше. Спершу її називали *Старокладбищенською* (за об'єктом, що розміщувався на ній). Потім через негативний відтінок значення назву вулиці було змінено на *Єпархіальну* (тут розташували Жіноче єпархіальне училище). Майже сторіччя, із листопада 1922 р. до листопада 2015 р., вулиця носила назву

Артема (псевдонім Федора Сергєєва, російського революціонера, радянського державного й партійного діяча). У 2016 р. вулиця отримала нову назву – *Алчевських* (на честь родини харківських просвітників, діячів культури й меценатів). Історичну назву – *Єпархіальна* – вулиці не повернули.

Згадку про *Церковний* і *Монастирський* провулки знаходимо в історико-довідниковому путівнику за 1902 [14, с. 216]. Відомо, що у 1869 р. *Ярмарковий* провулок було перейменовано у *Монастирський*, оскільки він простягався до церкви *Покрови Пресвятої Богородиці* на території *Покровського монастиря* [32, с. 75]. На сучасній мапі Харкова історичних назв *Монастирський* і *Церковний* нема.

4. Відантропонімні урбаноніми,

мотивовані канонічними іменами й прізвищами меценатів

Більшість годонімів і агоронімів із сакральною семантикою мають онімне походження від назв церков та інших культових споруд, найменування яких, у свою чергу, мотивовані антропонімами – канонічними іменами, назвами релігійних свят, ікон, а іноді – іменами меценатів, що увічнілися в народних назвах церков. Найменування вулиць, провулків, площ утворено шляхом трансонімізації від назв культових об'єктів, розташованих на них.

До відантропонімних відносимо номінації: *Мироносицький пров.*, *Мироносицька вул.*, *Мироносицька пл.* (назву отримали від Мироносицької церкви, що існувала в Харкові з кінця XVII ст. до 30-х років XX ст. Храм іменовано на честь Жон-Мироносиць. Як зазначає Філарет, назва церкви пов'язана з пам'яттю про «товариство благочестивих дружин», які 1701 р. придбали книгу для Курязького монастиря на загальні гроші сестер Мироносиць, жителів міста Харкова [1, с. 47]. Саме назва «жінки-мироносиці» і увага до відповідного епізоду Священної історії виникли у зв'язку з тим, що біля Хреста, на якому був розп'ятий Христос, залишилися лише Його Мати з улюбленим учнем Іоанном і жінки, які служили Спасителю в Його земній проповіді: Марія Магдалина, Марія – мати Якова, Соломія, Марія Клеопова, Іоанна, Сусанна й інші заможні жінки. За свою вірність Христу вони першими удостоїлися дізнатися про Христове Воскресіння. Так, у перший день тижня (тиждень починався з неділі), коли святі жінки

прийшли вранці до гробу, щоб помазати миром Ісусове тіло, виявили труну (тобто печеру поховання) відкритою і побачили ангела, який сповістив про воскресіння Ісуса Христа) [29]. *Вулицю Мироносицьку* кілька разів перейменовували. За радянської влади, у 1921–1930-х рр., її називали *вулицею Рівності та Братерства*, у 1930–1993-х рр. іменували *Дзержинською*. За часів незалежності їй повернули історичну назву – *Мироносицька*, а замість зруйнованої більшовиками церкви збудували новий храм на честь Жон-Мироносиць. *Мироносицький провулок* з'явився у Харкові за рішенням міської думи на зміну *Старокладбищенському* 15 вересня 1894 р. У перші роки радянської влади провулок носив назву *Свідомості (Народної свідомості)*. За рішенням міськвиконкому від 21 березня 1924 р. провулок перейменовано у *Раднаркомівську вул. (вул. Раднаркому)*, названу на честь Ради народних комісарів (Раднаркому) України [11, с.56-57]. Із лютого 2016 р. вулиця отримала назву *Жон Мироносиць*. Була у Харкові і *Мироносицька площа*, утворена 1803 р. на місці кладовища. Через два десятиліття її почали іменувати *Хлібною*, оскільки серед залишків хрестів там почали торгувати хлібом. У 1845–1850 рр. Мироносицьку церкву добудували і освятили на честь Воздвиження Хреста Господня. Площу перейменовували у *Хрестовоздвиженську*. Але парафіяни продовжували називати і церкву, і площу *Мироносицькими*. У 20-і рр. ХХ ст. площі дали нове ім'я – *Комсомольська (або площа Комсомольця)*. У 1947 р., після реконструкції, площу назвали *Сквером Перемоги* [11, с. 38–39]. Така назва зберігається й донині.

Вулиця Мефодіївська виникла на початку ХХ ст. Її назва походить від церкви *Св. Кирила та Мефодія*, що була розташована неподалік. Поряд з Кирило-Мефодіївським цвинтарем паралельна вулиця стала *Мефодіївською*, а перпендикулярні – *Першим Кирилівським провулком* та *Мефодіївським провулком* відповідно [13, с. 89–90]. У 1936 році *вул. Мефодіївську* назвали ім'ям М.П. Доброхотова – одного з керівників харківських більшовиків. У 2015 р. їй повернули історичну назву – *Мефодіївська*.

За найменуванням церкви *Св. Георгія*, що існувала в місті до 1863 р., названо *Георгіївський 1-й і Георгіївський 2-й провулки*. У період існування СРСР обидва провулки називали *Радянськими*. Нещодавно названим об'єктам повернули історичні назви. Крім того, на тлі розвитку онімного простору Харкова з'явилися однойменні урбаноніми, а саме:

вул. Георгіївська, майдан Георгіївський, в'їзди Георгіївський 1-й, Георгіївський 2-й, Георгіївський 3-й, Георгіївський 4-й.

Вул. *Дмитрівська* сформувалася близько кінця XVII – початку XVIII ст. завдяки розташованій неподалік *Дмитрівській* церкві, побудованій на Катеринославській вул. (нині Полтавський Шлях) на честь великомученика Дмитрія Солунського. У 1764 р. її розібрали й звели нову, також дерев'яну, яка згоріла у 1804 р.; третю побудували 1808 р. У 1885–1896 рр. за ініціативою Отця Іоанна Чижевського церкву реконструйовано. При храмі існувало парафіяльне братство, яке піклувалося про його благоустрій, добробут служителів церкви, початкову освіту дітей парафіян та благочинність. Проект реставрації історичної церкви свого часу було зруйновано більшовиками. Атеїстичні настрої радянської влади жорстоко позначилися на долі храму: розправились зі священниками і парафіянами, а церкву перетворили на клуб, уже пізніше – на кінотеатр «Спорт». Із часу проголошення Україною незалежності цю історично українську церкву відстояла міська громада УАПЦ [23], але зовнішню унікальність храму втрачено. Нині культова споруда має назву *Свято-Дмитрівська церква*. Вулиця *Дмитрівська* зазнала перейменувань у 1936 р. на честь болгарського комуніста Георгія Димитрова, якого звинуватили в підпалі рейхстагу. А в роки німецької окупації (1942–1943) їй повернули історичну назву, що збереглася до сьогодні. Вул. *Дмитрівська* під час перебудови міста стала тупиковою і впиралася в річку Лопань, яку у 1903 р. перетинав Дмитрівський міст [34].

Звернімо увагу ще на кілька історичних назв, забутих і не відтворених донині. *Миколаївська (Микольська)* вулиця і площа виникли у перші роки існування міста. Одні джерела вказують на те, що назву їм могла дати церква *Миколи Чудотворця*; інші говорять, що годоніми названо на честь церкви *святого Миколая Мирлікійського*, яка вважалася ровесницею Харківської фортеці і стояла за східною стіною. Перша *Миколаївська* церква згоріла у 1733 р. [7]. Після пожежі на місці дерев'яної церкви звели кам'яну (1764–1770). У 1886 р. стару *Миколаївську* церкву розібрано і за проектом харківського єпархіального архітектора В. Немкіна збудовано новий п'ятиглавий храм, який знесли 1930 р.

Існує й інша думка, що вулиця і площа найменувалися за назвою північно-східної вежі фортеці – *Миколаївської (Микольської)*, що сто-

яла на розі сьгоднішнього майдану *Конституції* й *Спартаківського* провулку [11, с. 42]. Площа слугувала місцем для щорічного Успенського ярмарку; її називали також *Торговою* або *Ярмарковою*. Остаточну назву *Миколаївська* було закріплено 1893 р. [37, с. 141]. Тривалий час *Миколаївська площа* залишалася головною у місті. За радянських часів зазнала кількох перейменувань. Із 1919 р. носила ім'я М. С. Тевелева, учасника боротьби за радянську владу на Україні. Із 1975 р. стала площею *Радянської України*. На честь прийняття першої Конституції незалежної України отримала у 1995 р. нову назву – *майдан Конституції*.

Миколаївська (*Микольська*) вулиця запозичила найменування у площі, від якої круто збігала вниз на схід, до набережної річки Харків [11, с. 43]. Із 1922 р. носить ім'я В.Г. Короленка, письменника і публіциста, почесного академіка Петербурзької АН (1900–1902), почесного академіка Російської АН (1918), який жив у Харкові. У наш час *Миколаївський* храм не відбудовано й історичні назви, пов'язані з однією з перших православних святинь міста.

Така сама доля спіткала й *Михайлівську* церкву і назви прилеглих до неї площі, вулиці й провулку. Дерев'яна *Архангело-Михайлівська* церква збудована в Немишлянській слободі поблизу Харкова 1663 р. У 1783–1787 рр. трохи південніше від неї за проектом губернського архітектора Петра Ярославського споруджено кам'яний храм. У 30-і р. ХХ ст., коли масово зносили церкви, *Михайлівська* уціліла, її закрили, богослужіння припинили. У роки нацистської окупації тут розмістили стайні. Після війни храм знову став діючим. Але у 60-і рр. минулого століття влада знову виступила проти релігії, що призвело до знищення церкви [7].

Михайлівська площа виникла наприкінці ХVІІІ ст.; її найменування є похідним від назви церкви, розташованої на ній. Але невдовзі площу почали називати *Сінною* (із 1814 р. тут продавали сіно). У 1886 р. вона отримує нову назву – *Скобелівська* – на честь М.Д. Скобелева, російського воєначальника, учасника російсько-турецької війни 1877-1878 рр., визволителя Болгарії. У 1919 р. радянська влада перейменовує площу, увічнюючи пам'ять про більшовика, героя громадянської війни у Росії М.О. Руднева, у *пл. Руднева*. У 2015 р. у результаті декомунізаційних процесів назву площі змінено на *майдан Героїв Небесної Сотні*.

Крім *Михайлівської* площі, у Харкові кінця XIX ст. існували *вул. Михайлівська* і *пров. Михайлівський* (нині *вул. Руставелі*) [14, с. 213]. Назва цих лінійних об'єктів, безперечно, пов'язана з *Михайлівською* церквою, що знаходилася поблизу. Сьогодні нічого не нагадує про одну з найперших культових споруд міста – *Михайлівську* церкву (однойменні годоніми і агоронім зникли раніше, ніж православний храм). Щоправда, на сучасній мапі Харкова є *вул. Михайлівська*, розташована в Новобаварському адміністративному районі. Але походження її назви не встановлено. Цілком імовірно, що і в цій частині міста була своя Михайлівська церква і годонім є похідним від її власної назви. У 2011 р. у Харкові зведено новий храм на честь *Святого Архистратига Михаїла* на проспекті Льва Ландау.

Вулиця Олександра Невського (перше найменування *Заїківська*) і однойменна площа розташовані в Основ'янському адміністративному районі міста. Назви обох об'єктів пов'язані з церквою *Св. Олександра Невського*, збудованою в цьому місці у 1878–1881 рр. До наших днів церква не збереглася. Пам'ять про неї увічнено в годонімі й агоронімі.

В останню хвилю перейменувань на топонімічну мапу міста повернули й історичну назву *Гольдбергівська*. Виникла вулиця в середині XIX ст.; її первісне найменування – *Заїківська* – пов'язане з прізвиськом перших поселенців – Заїка. Найменування *Гольдбергівська* походить не від офіційної назви церкви – *Трьох Святителів* – однієї з доміант вулиці, а від прізвиська купця і благодійника Григорія Осиповича Гольдберга. У народі церкву називали *Гольдбергівською*, тому й вулиця отримала таку назву. У 1968 р. її було перейменовано у вулицю *Першої Кінної Армії*. І лише через пів століття харків'яни отримали можливість знову ходити *Гольдбергівською* вулицею.

5. Відоміміні урбаноніми, мотивовані назвами ікон

Каплунівська пл., Каплунівська вул. і Каплунівський пров. виникли на початку XIX ст. на місці кладовища, поряд із церквою *Різдва Богородиці*, освяченою у 1810 р. [14, с. 23]. У народі церкву називали *Каплунівською* на честь *Каплунівської ікони Божої Матері* (чудотворну ікону придбали у селі Каплуни під Богодуховим). Існує й інша думка: церкву, освячену на честь *Каплунівської ікони Божої Матері*, було перейменовано 1845 р., коли вона перетворилася із цвинтарної у пара-

фіяльну. Але нова назва – *Різдва Богородиці* – не витіснила з ужитку попереднього найменування. Церкву продовжували називати *Каплунівською* [11, с. 24]. Поруч зі старою церквою протягом 1896–1912 рр. за проектом О. Бекетова зведено новий храм. Священний Синод проголосив закрити стару церкву цінною пам'яткою архітектури і заборонив її зносити. Так і стояли поруч дві Каплунівські церкви аж до 1920-х рр., доки більшовики не зруйнували обидві [7; 14, с. 84]. Близько 1923 року вул. *Каплунівську* перейменовано у вул. *Репіна*, а 1928 р. – у *Червонопрапорну*. В останні роки вул. *Червонопрапорна* іменується вул. *Мистецтв* (після введення в дію закону про декомунізацію). *Каплунівський* провулок виник наприкінці ХІХ ст. поряд із церквою *Різдва Богородиці*. Назва провулка *Каплунівський* зберігалася до 1936 р., коли його перейменовали в *Червонопрапорний*. Історичне найменування – *Каплунівський* – провулку повернули у 2015 р. Нині на місці церков стоять житлові багатоповерхівки. Для площі не залишилося місця. А про церкви нагадує лише недавно повернена назва провулка.

Того ж 2015 р. відновили історичне найменування ще двох міських лінійних об'єктів – вул. *Озерянської* і пров. *Озерянського*, названих на честь церкви Ікони Озерянської Божої Матері. У радянський період (із 1936) вулиця і провулок носили ім'я М.К. Муранова – російського революціонера, радянського партійного і державного діяча.

6. Відонімні урбаноніми, мотивовані назвами релігійних свят

Очевидно, що коли виникала назва певного лінійного об'єкта за однакою найменування відповідного храму, збудованого поблизу вулиці чи на ній, урбанонім мимоволі сприймався як знак ушанування святого або релігійного дня, значущого для вірян (*Мефодіївська, Михайлівська, Святодухівська, Благовіщенська, Воскресенська, Вознесенська, Різдвяна, Тройцька* тощо).

На основі досліджуваних матеріалів відстежимо відонімні найменування лінійних об'єктів і площ, що утворилися шляхом трансонімізації від найменувань культових споруд, освячених на честь дванадцятих та інших православних свят.

Виникнення вулиці *Різдвяна* датується кінцем ХVІІ ст. На той час це був вузький провулок, що вів до *Різдвяної* церкви, розташованої на ньому, і найменований з цієї причини *Різдвяним* [35, с. 131]. Історія

Різдвяної церкви сягає приблизно 1655 р. На цьому місці тричі відбудували храми, останній було зруйновано у 20-х рр. ХХ ст. Сакральний компонент, утілений у назві вулиці, пов'язаний із важливим святом усіх християн – Різдвом Христовим (днем народження Ісуса Христа). *Різдвяна* вулиця сформувалася наприкінці ХVІІІ ст., офіційна назва у 1804 р. – *вул. Різдвяна поперечна*. За даними на 1861 р. цей лінійний об'єкт згадується як *Мала Різдвяна* вулиця, а у списку вулиць 1869 року – *Різдвяна* вулиця [37, с. 361]. Як зазначає М. Дьяченко, у кінці 30-х – початку 40-х рр. ХІХ ст. *Різдвяну* вулицю перейменували на *Конторську*, провулок став *Різдвяною* вулицею, яку з початку 80-х рр. ХІХ ст. почали забудовувати фундаментальними спорудами [34]. У листопаді 1922 р. вулиця отримала ім'я Фрідріха Енгельса, а 2015 р. їй повернули історичну назву.

Благовіщенська вулиця починається від *вул. Різдвяної*. Виникла разом із *Благовіщенською* площею в середині ХVІІІ ст. завдяки побудованому тут однойменному храму. Ці урбаноніми поєднали фрагменти різних етапів історії міста та його унікальних духовних пам'яток. Харківському кафедральному собору передували три *Благовіщенські* храми. Створення першої церкви *Благовіщення Пресвятої Богородиці* датовано близько 1655 р., що майже збігається із заснуванням Харкова [35, с. 129]; побудована одночасно з *Різдвяною* і *Миколаївською* церквами. Після пожежі 1738 р. ця культова споруда була відновлена в тому ж вигляді. Протягом ХІХ ст. тут будували однойменні храми. Зведена на початку ХХ ст. церква набула статусу «градського собору». За радянської влади православний храм використовували не для культурних і духовних цілей. Так, за свідченням старожилів, він служив стайнею і складом нафтопродуктів. Попри воєнні події та погодні умови православна святиня збереглася до нашого часу і стала найбільшим собором Східної Європи.

Благовіщенська площа мала паралельні назви: у списку вулиць 1909 р. вона позначена як *Базарна Благовіщенська* площа [36, с. 22]. Найменування вулиці проіснувало до 1922 р. У радянський період вона довгі роки носила ім'я Карла Маркса. У 2015 р. на тлі декомунізаційних процесів їй повернули історичну назву – *Благовіщенська* [26]. Сакральний зміст урбанонімів пов'язаний з ушануванням Пресвятої Богородиці (у день Благовіщення віруючі славлять сповіщення Діви Марії благої вісті про зачаття і народження нею спасителя – Ісуса Христа).

Вознесенська площа виникла біля шляху на Москву. Це місце було зручним для торгівлі сіном, дровами й харчовими продуктами. Дорогу поступово перетворили на міську вулицю з назвою *Старомосковська* (нині *Московський проспект* [12, с. 72]. *Вознесенські* вулиця, провулок і сквер отримали свою назву на честь церкви *Вознесіння Христово* (найважливіше дванадцяте свято християн – Вознесіння Ісуса Христа), що відома за Курязькими списками з 1687 р. [35, с. 132], яку звели в 1675 р. на місці земляного валу. Основний її прихід складали селяни, що мешкали навколо церкви. Тому довгий час *Вознесенська* церква була найбіднішою в місті. Згодом тут побудували новий храм (1733), який згорів у 1787 р. Нову церкву будували 7 років. Повільно розбудовувалася й вулиця. Після подій 1917 р. церкву закрили, а площі дали ім'я німецького філософа Людвіга Феєрбаха. У 1931 р. церкву перебудували на спортивну базу, а частину споруди використали під час забудови ХНТУСГ ім. П. Василенка [7]. Згаданим вулиці, провулку і площі так і не повернули історичних назв. За Єдиним адресним реєстром Харкова, вони й досі носять ім'я Феєрбаха. Вважаємо недоцільними подібні найменування, оскільки вони не містять національного історико-культурного змісту, а лише нагадують про антропологічний матеріалізм Феєрбаха, який, щоправда, значно вплинув на світову філософію.

Троїцький провулок завдячує своєю назвою однойменній церкві, розташованій на ньому [11, с. 63], що є однією з найстаріших будівель харківського Подолу. Перший дерев'яний храм існував на цьому місці вже у 1659 р. на кутку вулиць *Рибної* і *Троїцької* (найменування сформовано у 1804 р., згодом – *Троїцький* провулок). У 1758–1764 рр. недалеко від нього звели нову кам'яну церкву, яка в незмінному вигляді проіснувала майже сторіччя. Сильні дощі затоплювали *Рибну* вулицю і церкву. Крім того, як і інші харківські церкви, *Троїцький* храм з часом став малим для парафіян, тому необхідно було будувати нову церкву. На час будівельних робіт *Троїцьку* церкву перенесли в будинок купця Андреева на вулиці *Рибній*. У 1857 р. на місці колишнього храму заклали новий на честь *Святої Єдиносутньої і Живоначальної Трійці*. Після 1917 р. він припинив існування, а в його приміщенні на багато років розташувалася хлібопекарня. Лише у 1992 р. будівлю повернули єпархії і в ній поновили богослужіння. Упродовж 1936–1953 рр. провулок перейменовували на *Політемігрантів* та *Горійський* [26], а вже

протягом 1966–2016 рр. він носив ім'я *Івана Дубового* [27]. У 2015 р. провулку повернули історичну назву – *Троїцький*. А храм, розташований на ньому, освячено як *Свято-Троїцький*.

Воскресенську вулицю, провулок і площу найменовано за їх розташуванням біля *Воскресенської* церкви, побудованої протягом 1797–1819 рр. й освяченої на честь Воскресіння Христова. Урбанонім символізує найважливіше свято православних християн – Воскресіння Ісуса Христа з мертвих. До нашого часу церква не збереглася. Прихід *Воскресенської* церкви складали купці, які щедро жертвували на потреби храму. Але неякісне будівництво призвело до його руйнування в кінці XVIII. Покровська ікона Божої Матері, що знаходилася в храмі, рятувала містян від епідемій холери. Останній храм *Воскресіння* з подальшими перебудовами спорудили у 1857 р. Це була одна з найбагатших церков міста. У 1922 р. храм знищено [7]. У 1919 р. нова влада змінює назву *Воскресенської* площі на *пл. Урицького*. Найменування *Воскресенської* вулиці та однойменного провулку протрималося до 1923 р., коли їх також перейменовували на честь М.С. Урицького (російського революційного і політичного діяча українсько-єврейського походження, відомого, насамперед, своєю діяльністю на посаді голови Петроградської надзвичайної комісії). У 2015 р. годонімам – вулиці й провулку – повернули історичну назву. А колишня *Воскресенська* площа ще з 2004 р. носить ім'я Ірини Бугримової – харків'янки, першої в СРСР жінки-дресирувальниці хижих звірів, Народної артистки СРСР (1969), Героя Соціалістичної Праці (1979).

Назву вулиці *Святодухівська* пов'язано з розташованою на ній церквою, яку заклали у 1846 р., а 1854 р. освятили на Кінній площі Харкова. Храм перебудовують у 1902 р., а у 1937 р. влада зносить його. У сквері на місці зруйнованої церкви *Святого Духа* в районі нинішнього майдану Захисників України встановлено пам'ятний знак – камінь з написом, на якому викарбувано: «На цьому місці храм Святого Духа був зруйнований богоборчою владою у 1937 році. За постановою УНКВС по Харківській області за незгоду з владою священник Перцов Сергій Олександрович у віці 72 років був розстріляний 5 червня 1938 року. Храм буде відновлений...» [21]. Отже, з приходом радянської влади назву вулиці *Святодухівська*, що мала релігійний зміст, пов'язаний із сакральною символікою (Святий дух, за Біблією, є Бог,

який володіє розумом, почуттям і волею), змінили на ідеологічно маркований годонім *Пролетарська*. На тлі декомунізації вулиці повернули історичне найменування – *Святодухівська* у пам'ять про храм.

У 1845 р. у Харкові побудовано ще одну церкву – *Всіхсвятську*, що дала назву однойменній вулиці. Це була місцевість на околиці міста, поблизу розташовувався Холодногірський цвинтар, при якому і збудовано церкву. Як зазначає І. Багалій, церква виникла одночасно з Усікновенською [1, с. 47]. У 1923 р. вулицю *Всіхсвятську* перейменовували на *Соціалістичну*, а станом на 2017 р. вона отримала назву *Волонтерська*.

7. Відомі номінації за назвами нових культових споруд

Варто звернути увагу, що деякі вулиці Харкова, які виникли за радянських часів і мали ідеологічно марковані назви, отримали нові найменування із релігійною семантикою, що не є історичними. Так, наприклад, за розташуванням новозбудованої церкви *Св. Валентина* (2005), єпископа Інтерамського, названо *Валентинівську* вулицю (попередньо *вул. Блюхера*), що з'явилася на початку 1970-х рр. під час забудови Салтівського житлового масиву. Первісна назва – *Газова вулиця*. У 1972 р. її перейменовано на честь В. К. Блюхера (радянського військового і партійного діяча, Маршала Радянського Союзу). Із 2015 р. у вулиці нова назва – *Валентинівська* (у результаті дію закону про декомунізацію).

Проспект *Олександрівський* також з'явився в топонімічному просторі міста 2015 р. і завдячує назвою *Свято-Олександрівському* храму, зведеному у 1997–2004 рр. Історія проспекту бере початок у 1936 р., коли під час забудови соцістечка «Новий Харків» виникла вулиця, що отримала назву *Абхазька*. У 1964 р. її перейменовано у *вул. Косіора* (на честь радянського партійного діяча, генерального секретаря та першого секретаря ЦК КП(б)У 1928–1938 рр. С. В. Косіора). У 1972 р. вулицю *Косіора* разом із провулком *Суворова*, частинами вулиць *Осипенка* і *Суворова* об'єднано у проспект *Косіора*. Меморіальну назву *просп. Косіора*, що відповідала ідеології соціалістичної доби, змінено на сакральну номінацію – *Олександрівський* (у руслі загальної тенденції декомунізації мовного простору міста).

На розі двох проспектів – *Олександрівського* та *Індустріального* – розташована *Олександрівська* площа, яка до травня 2009 р. була

безіменною. Назву отримала за рішенням міськради від 29 квітня 2009 р. на честь *Олександра, священномученика Харківського*. Таким чином, спостерігаємо відродження традиції: найменування церкви стає джерелом утворення годоніма (*Олександрівський просп.*) і агороніма (*Олександрівська пл.*).

8. Структурні і словотвірні особливості урбанонімів

За морфологічними ознаками еклезіоніми, представлені в історичних джерелах, є ад'єктивами із суфіксом -ськ- (*Михайлівська, Вознесенська, Воскресенська, Миколаївська, Колегіумська, Гольдбергівська, Дмитрівська, Антоніївська (Університетська), Благовіщенський, Хрестовоздвиженська (Мироносицька), Всіхсвятська, Олександро-Невська, Свято-Духівська, Петропавлівська*) [1, с. 47; 36, с. 168]; вони є однокомпонентними структурами. Рідше прослідковуємо іменні двокомпонентні утворення генітивного типу: *Різдва Христова, Різдва Богородиці (Каплунівська)* [36, с. 168].

У сучасному онімному просторі Харкова функціонують подвійні назви культових споруд – генітивного й ад'єктивного типів (*Собор Благовіщення Пресвятої Богородиці/Благовіщенський кафедральний собор; церква Трьох Святителів/Гольдбергівська церква; церква Св. Георгія/Георгіївська церква; церква Св. Кирила і Мефодія/Кирило-Мефодіївська церква; церква Стрітання Озерянської ікони Божої Матері/Свято-Озерянський храм; Мироносицька церква/храм Жон-Мироносиць; церква Вознесіння Господнього/Вознесенський типовий храм; храм Олександра Невського/Свято-Олександро-Невський храм; собор Святого Миколая/церква Миколая-Чудотворця/Миколаївська церква, Миколаївський собор/Собор Св. Миколая; Володимирська церква/церква Св. Володимира*). Поодинокі трапляються дві назви ад'єктивного типу (*Гольдбергівська церква/Трьохсвятська церква*).

Із-поміж еклезіонімів виділяємо однокомпонентні (*Георгіївська, Миколаївська, Володимирська, Свято-Озерянський*) і багатокомпонентні структури (*Святого Георгія, Святого Миколая, Св. Володимира, Стрітання Озерянської ікони Божої Матері*).

Для інших видів онімів (годонімів, агоронімів тощо) еклезіоніми виступають мотивувальною основою і слугують словотвірною базою: *церква Св. Валентина > вул. Валентинівська, церква Св. Георг*

гія>пров. *Георгіївський 1-й і Георгіївський 2-й, церква Мироносицька* > вул. *Мироносицька, церква Св. Кирила та Мефодія*>вул. *Мефодіївська, церква Каплунівська* > пров. *Каплунівський, церква Михайлівська*>вул. *Михайлівська*). Наведені приклади засвідчують, що назви утворено шляхом трансонімізації у поєднанні з морфологічним способом словотворення (суфіксацією). Тип ад'єктивних годонімів і агоронімів утворився на основі власних імен за допомогою суфікса -ськ- (-цьк-) (*Воскресенська, Благовіщенська, Троїцький, Семінарська*); суфікса -н- (*Соборна, Соборний, Різдяна*).

У сучасному онімному просторі міста урбаноніми із сакральною семантикою переважно є ад'єктивами (*Валентинівська, Мироносицька, Мефодіївська* та ін.). Поодинокі годоніми (*Олександра Невського*) представлено відіменним утворенням у формі родового відмінка однини. За структурними ознаками переважають однокомпонентні урбаноніми: *Георгіївська, Георгіївський, Озерянська, Озерянський, Бурсацький, Троїцький, Мефодіївська, Каплунівська* тощо. Деякі назви є двокомпонентними: вул. *Жон Мироносиць*, провулки *Георгіївський 1-й і Георгіївський 2-й, в'їзди Георгіївський 1-й, Георгіївський 2-й, Георгіївський 3-й, Георгіївський 4-й* (нумеративно-ад'єктивні конструкції). Із-поміж однокомпонентних еклезіонімів, годонімів і агоронімів прикметникового походження трапляються складні найменування (утворені за допомогою основоскладання): *Святодухівська, Всіхсвятська, Благовіщенська, Мироносицька*).

9. Висновки

Отже, церква привнесла в топонімію релігійно-ідеологічний аспект. Релігійний чинник відіграв важливу роль у формуванні міської топонімічної системи у період становлення і розвитку Харкова як губерньського міста (XVIII–XIX ст.). Церкви і собори ставали не лише духовними святинами, а й гарними орієнтирами в міському просторі, що зумовлювало виникнення однойменних із культовими спорудами вулиць, провулків і площ.

Урбаноніми (годоніми й агороніми) із релігійним змістовим наповненням, що з'явилися протягом XVIII–XIX ст., за радянської доби масово замінювали на ідеологічно марковані. Знищення багатьох культових споруд призвело до зникнення з мовного вжитку частини

еклезіонімів. Нові назви міських лінійних об'єктів і площ виступали репрезентантами соціалістичної епохи з її реаліями, героями, символами, ідеологічним змістом. Зазвичай урбаноніми радянського періоду не мали прямого відношення до історії, культурного і духовного життя Харкова, із них було вилючено національно-культурний компонент.

У період незалежності в результаті дії закону про декомунізацію назви з ідеологічними конотаціями радянської доби змінені на історичні або на нейтральні, позбавлені негативно-оцінного статусу. Завдяки ролі церкви в суспільному житті на сучасному етапі будівництва незалежної України на мапу міста повернули історичні урбаноніми із сакральною семантикою. У 2015–2016 рр. за рішенням Харківської міської ради було перейменовано 244 об'єкти вулично-дорожньої мережі. До топонімікону Харкова увійшли релігійно мотивовані історичні назви: *Благовіщенська вул., Воскресенська вул. і Воскресенський пров., Георгіївський м-н, Георгіївський 1-й і Георгіївський 2-й пров., Гольдбергівська вул., Жон Мироносиць вул., Каплунівський пров., Озерянська вул. і Озерянський пров., Різдвяна вул., Святодухівська вул., Семінарська вул., Соборний пров., Троїцький пров.* І хоча кількість таких номінацій незначна (менше 3% від загального числа перейменувань), подібні процеси в Україні загалом і в Харкові зокрема дають можливість відновити історичну пам'ять, привернути увагу суспільства до духовних святинь.

На межі ХХ–ХХІ ст. у Харкові з'являються нові церкви (*Святого Валентина, Свято-Олександрівська*), назви яких стають твірною основою для найменувань прилеглих вулиць, провулків і площ. Відновлюються зруйновані за радянських часів православні храми (*Жон Мироносиць, Дмитрівська церква*), а разом з ними повертаються до топонімікону Харкова історичні найменування (еклезіоніми, годоніми й агороніми), відображаючи відродження християнської культури.

Поза нашою увагою залишилися культові споруди інших релігійних конфесій, оскільки вони не відіграли суттєвої ролі у становленні урбанімікону Харкова, хоча, безумовно, представляють культурну й історичну цінність. Побіжно зазначимо, що на місці сучасного майдану *Поезії* на початку ХХ ст. існувала *Лютеранська* площа, названа так за лютеранською кірхою (першу освятили 1830 р., другу зведено 1913 р.; у 1930 р. собор зачинено, а у 60-х рр. зруйновано радянською владою)

[7]. Перша назва площі – *Німецька* (за німецьким поселенням), що й пояснює будівництво тут кірхи і появу відповідних агоронімів.

Аналіз найменувань православних культових об'єктів засвідчує, що еклезионіми мотивуються іменами святих, назвами релігійних свят, ікон, на честь яких освячено храми; переважно вони є багатокomпонентними іменними структурами генітивного типу. Крім повних назв церков, функціонують скорочені найменування ад'єктивного типу. Для інших видів урбанонімів (годонімів, агоронімів) еклезионіми виступають мотиваційною основою і служать словотвірною базою. Незначна кількість годонімів і агоронімів утворюється від апелятивів (загальних назв релігійних споруд). Більшість урбанонімів із сакральним змістом утворено шляхом трансонімізації; найбільш продуктивним способом їх творення є суфіксальний.

Необхідність постійного вивчення харківської урбанонімії зумовлена динамічним розвитком міста, появою нових та поверненням історичних імен на топонімічну мапу Харкова. Проведене дослідження засвідчує вагомий вплив сакральних об'єктів на духовне життя мешканців міста в різні історичні епохи та суспільну значущість назв із релігійною семантикою у міському онімному просторі.

Список літератури

1. Багалей, Д. И., Миллер, Д. П. (1905). История города Харькова за 250 лет его существования (с 1655-го по 1905-й год) : Историческая монография. Т. 1: XVII–XVIII века. Харьков. 569 с.
2. Белей, О. (2016). Місце українських сакронімів у національній онімній системі. *Slavica Wratislaviensia*, 162: 81–90.
3. Белей, О. (2014). Статус українських сакронімів та принципи їх класифікації. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць, 19: 12–16.
4. Березович, Е. Л. (2000). Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте. Екатеринбург. 532 с.
5. Борисевич, О.А. (2010). Православные еклезионимы Беларуси, мотивированные геортонимами. *Беларуская анамастыка. Гісторыя і сучаснасць: Матэрыялы Міжнар. навук. канф. (20 красавіка 2010 г.)*. Мінск : Права і эканоміка: 67–72.
6. Бугаёва, И. В. (2010). Язык православной сферы: современное состояние, тенденции развития : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. Москва. 39 с.
7. Булавин, М. (2019). Остались только фотографии: семь утраченных храмов Харькова. Режим доступа: <https://mykharkov.info/interesno/ratings/ostalis-tolko-fotografii-sem-utrachennyh-hramov-harkova-29426.html> (дата обращения: 10 января 2020 г.)

8. Бучко, Г., Ткачова, Н. (2012). Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок-НТ, 256 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 (2005). уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун. VIII. 1728 с.
10. Горбаневский, М. В. (1989). Из опыта культурно-исторического анализа ойконимии: русские ойконимы и православие. Топонимия и общество: 83–98.
11. Довженко, Е. Б. (2010). Словарь исчезнувших названий. Вып. I. Харьков: Исторический центр. Нагорная часть. Харьков : Майдан, 136 с.
12. Дьяченко, Н. Т. (1977). Улицы и площади Харькова. Харьков: Прапор. 216 с.
13. Журнал очередного заседания Харьковской городской думы от 27 марта 1902 г. (1902). Харьков : Типография и Литография Н. В. Петрова. 605 с.
14. Историко-справочный путеводитель. Харьков. Его прошлое и настоящее в рисунках и описаниях (2008). Репринт. изд. Харьков : САГА, 274 с.
15. Кеворкян, К.Э. (1996). Первая столица. Харьков : Первая столица, 158 с.
16. Лазаренко, Г.І. (2013). Еклезіонімія з позицій сучасного мовознавства. Актуальні проблеми філології та перекладознавства. Збірник наукових праць, 6(1): 116–125.
17. Лесів, М. (1989). Власні назви святих у поезії Т. Шевченка. Варшавські українознавчі зошити. Warszawa, 1: 7–15.
18. Лесів, М. (2000). Назви великих християнських празників в українській мові та в християнській традиційній культурі. Християнство й українська мова. Львів, 50–57.
19. Мезенко, А. М. (2011). Отэклезіонімічныя урбанонімы как імена собственыя, соотнесеныя с категорией святости. Материалы международного методического семинара «Витебщина и Смоленщина в языковых и культурных контактах: история и современное состояние», (1 декабря 2011 г.). Смоленск : СмолГУ, 74–78.
20. Мезенко, А. М. (2012). Категория святости в топонимической номинации. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». (25 (64)1): 359–363.
21. Народный каталог православной культуры. Режим доступа: <https://sobory.ru/article/?object=48218> (дата обращения: 10 января 2020 г.).
22. Піваварчык, І. В. (2011). Сакральна тапанімія Гродзеншчыны. *Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння : зб. навук. арт.* Мінск : БДПУ, 212–214.
23. Подопрігора, О., Храбустовський, А. Історія Свято-Дмитрівської церкви. *УАПЦ. Харківсько-Полтавська єпархія*. Режим доступу: <https://sites.google.com/site/stdmtrkhpe/hram/istoria-hramu> (дата обращения: 10 января 2020 г.).
24. Подольская, Н. В. (1988). Словарь русской ономастической терминологии. Москва : Наука, 243 с.
25. Разумов, Р. В. (2009). Урбанонимы, мотивированные экклезионимами, в системе городских названий. Русское народное слово в языке и речи: Материалы Всероссийской науч.-практ. конф., посвящ. 75-летию Арзамасского гос. пед. института им. А. П. Гайдара. Арзамас-Саров : СГТ, 310–315.

26. Рішення Харківської міської ради від 20 листопада 2015 року № 20/15 «Про перейменування об'єктів топоніміки міста Харкова». Режим доступу: <https://www.city.kharkov.ua/uk/document/pro-pereimenuvannya-obektiv-tononimiki-mista-kharkova-48723.html> (дата звернення: 11 октября 2019 г.).
27. Свято-Троїцкий Храм. Режим доступа: <https://kharkov.info/place/svyato-troickiy-hram> (дата обращения: 10 января 2020 г.)
28. Скаб, М. В. (2008). Закономірності концептуалізації та мовної репрезентації сакральної сфери : монографія. Чернівці : Рута, 560 с.
29. Славко, М. (2011). Мироносицкая церковь в Харькове. Режим доступа: <http://www.pravoslavie.ru/smi/46370.htm> (дата обращения: 10 января 2020 г.).
30. Словник іншомовних соціокультурних термінів. Режим доступа: <http://slovopedia.org.ua/39/53409/260930.html> (accessed 10 January 2020).
31. Соловьев, А. Н. (2010). Антропоцентричный фактор в урбанонимии Смоленского края. Материалы международного методического семинара «Витебщина и Смоленщина в языковых и культурных контактах: история и современное состояние» (Смоленск, 18 ноября 2010 г.). Смоленск : СмолГУ, 2010: 54 –60.
32. Тахтаулова, М. Ю. (2016). Историчний розвиток адресної урбанонімії міста Харкова (середина XVII – початок XXI століття) : дис. ... канд. іст. наук. Харків. 237 с.
33. Торчинський, М. (2013). Структура онімного простору української мови. Хмельницький : Авіст, 548 с.
34. Улицы и площади города Харькова. Историко-информационный справочник. Режим доступа: <http://streets-kharkiv.info> (accessed 10 January 2020).
35. Филарет (Гумилевский, Д. И.) (2006). Историко-статистическое описание Харьковской епархии: в 3 т. Харьков : Харьковский частный музей гор. усадьбы : САГА. Т. 1. 332 с.
36. Харьковъ. Путеводитель для туристовъ и экскурсантовъ (2007) (репринт. изд.). Харьков : САГА, 178 с.
37. Харьков: справочник по названиям: 7000 улиц, площадей, скверов, районов (2011). сост.: Е.Н. Дмитриева, Е.В. Дьякова, Н.М. Харченко; под. общ. ред. С.М. Куделко. Харьков : САГА, 432 с.
38. Шелюто В. М. (2010). Проблема сакрального як світоглядна проблема. Наука. Релігія. Суспільство, 4: 94–101.
39. Handke, K. (1992). *Polskie nazewnictwo miejskie*. Warszawa : Polska Akademia Nauk. Instytut Slawistyki, 153 s.
40. Očenáš, I. , (2000). Názvy kostolov na Slovensku. Vlastné mená v jazyku a spoločnosti. 14. slovenská onomastická konferencia. Bratislava–Banská Bystrica, 163–170.
41. Pasek, Z., Skowronek, K. (2008). Co onomasta ma z religioznawcą? Ku onomastyce interdyscyplinarnej (na przykładzie nazw Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce). *Onomastica*, 09. rocz. LIII: 9–33.
42. Šrámek, R. (2009). Onomastica sacra, jej status i cele. Język religijny dawniej i dziś (w kontekście teologicznym i kulturowym). Tom V. Materiały z konferencji. Gniezno 22-24 września 2008. Poznań: *Poznańskie Studia Polonistyczne*: 287–293.

References:

1. Bagaley D. I., Miller D. P. (1905) *Istoriya goroda Khar'kova za 250 let ego sushchestvovaniya (s 1655-go po 1905-y god). T. 1: XVII–XVIII veka: istoricheskaya monografiya* [Kharkiv history of its 250 years existence (from 1655 to 1905-th year). Vol. 1: XVII–XVIII centuries: historical monograph]. Kharkiv. (in Russian)
2. Beley O. (2016). Mistse ukrayins'kykh sakronimiv u natsional'niy onimniy systemi [The role of Ukrainian sacronyms in the national onymic system]. *Slavitsa Wratislaviensia*, vol. 162, pp. 81–90. (in Ukrainian)
3. Beley O. (2014). Status ukrayins'kykh sakronimiv ta pryntsyipy yikh klasyfikatsiyi [The status of the Ukrainian sacronyms and principles of their classification]. *Modern problems of linguistics and literary studies. Collection of scientific works*, vol. 19, pp. 12–16. (in Ukrainian)
4. Berezovich E. L. (2000). *Russkaya toponimiya v etnolingvisticheskom aspekte* [Russian toponymy in ethnolinguistic aspect]. Ekaterinburg. (in Russian)
5. Borisevich O. A. (2010). Pravoslavnye ekklezionimy Belarusi, motivirovannye geortonimami [Belarusian Orthodox ecclesionyms are motivated georthonyms]. Proceedings of the *Belarusian onomastics. History and modernity: International Scientific Conference (Belarus, Minsk, April 20, 2010)*. Minsk: Prava i ekonomika, pp. 67–72. (in Russian)
6. Bugaeva I. V. (2010). *Yazyk pravoslavnoy sfery: sovremennoe sostoyanie, tendentsii razvitiya* [The Orthodox sphere language: modern state, tendencies of development] (D.Sc. Thesis). Moscow. (in Russian)
7. Bulavin M. (2019). *Ostalis' tol'ko fotografii: sem' utrachenyykh khramov Khar'kova* [Only photos remained: seven Kharkov temples were lost]. Retrieved from: <https://mykharkov.info/interesno/ratings/ostalis-tolko-fotografii-sem-utrachenyyh-hramov-harkova-29426.html> (accessed 10 January 2020).
8. Buchko D. G., Tkacheva, N. V. (2012). *Slovyk ukrayins'koyi onomastichnoyi terminolohiyi* [Dictionary of Ukrainian Onomastic Terminology]. Ranok-NT: Kharkiv. (in Ukrainian)
9. Velykyy tлумachnyy slovyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy: 250000 (2005). [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] (ed. V.T. Busel). Kyiv, Irpin: Perun, vol. VIII. (in Ukrainian)
10. Gorbanevskiy M. V. (1989). Iz opyta kul'turno-istoricheskogo analiza oykonimii: russkie oykonimy i pravoslavie [From the experience of cultural and historical analysis of oikonymy: Russian oikonyms and Orthodoxy]. *Toponymy and Society*, pp. 83–98. (in Russian)
11. Dovzhenko E. B. (2010). *Slovar' ischeznuvshikh nazvaniy. Vyp. I. Khar'kov: Istoricheskiy tsentr. Nagornaya chast'* [The disappeared dictionary names. Vol. I. Kharkov: Historical center. Upland part]. Kharkov: Maidan. (in Russian)
12. D'yachenko N. T. (1977). *Ulitsy i ploshchadi Khar'kova* [Kharkov streets and squares]. Kharkov: Prapor. (in Russian)
13. *Zhurnal ocherednogo zasedaniya Khar'kovskoy gorodskoy dumy ot 27 marta 1902 g.* (1902). [Journal of the regular meeting of the Kharkiv City Council on March 27, 1902]. Kharkov: N.V. Petrov typography and lithography. (in Russian)

14. *Istoriko-spravochnyy putevoditel'. Khar'kov. Ego proshloe i nastoyashchee v risunkakh i opisaniyakh* (2008). [Historical and reference guide. Kharkov. His past and present in drawings and descriptions]. Kharkov: SAGA. (in Russian)

15. Kevorkyan K.E. (1996). *Pervaya stolitsa* [First Capital]. Kharkov: Pervaya stolitsa. (in Russian)

16. Lazarenko H.I. (2013). Eklezionimiya z pozytsiy suchasnoho movoznavstva [Ecclesiomy from the standpoint of modern linguistics]. *Current issues of philology and translation studies: Collection of scientific works*. Khmelnytsky: Khmelnytsky State Center for Science, Innovation and Informatization, vol. 6, p. 1, pp. 116–125. (in Russian)

17. Lesiv M. (1989). Vlasni nazvy svyatykh u poeziyi T. Shevchenka [Proper names of saints in Shevchenko's poetry]. *Warsaw Ukrainian Studies Notebooks*. Warszawa, no. 1, pp. 7–15. (in Ukrainian)

18. Lesiv M. (2000). Nazvy velykykh khrystyans'kykh praznykiv v ukraïns'kyi movi ta v khrystyans'kyi tradytsiyniy kul'turi [Names of major Christian holidays in Ukrainian and Christian traditional culture]. *Christianity and Ukrainian*. Lviv, pp. 50–57. (in Ukrainian)

19. Mezenko A. M. (2011). Otekklezionimnye urbanonimy kak imena sobstvennyye, sootnosimye s kategoriei svyatosti [Derivative ecclesionym urbanonyms as proper names associated with the category of holiness]. Proceedings of the *Vitebsk and Smolensk in linguistic and cultural contacts: history and current state: international methodological seminar (Smolensk, December 1, 2011)*. Smolensk: Smolensk State University, pp. 74–78. (in Russian)

20. Mezenko A. M. (2012). Kategoriya svyatosti v toponimicheskoy nominatsii. [Holiness category in toponymic nomination]. *Scientific notes of Tauride V.I. Vernadsky National University. Series: Philology. Social Communications*, 2012, vol. 25(64), no. 1, part 1, pp. 359–363. (in Russian)

21. *Narodnyy katalog pravoslavnoy kul'tury* [Folk catalog of Orthodox culture]. Retrieved from: <https://sobory.ru/article/?object=48218> (accessed 11 January 2020). (in Russian)

22. Pivavarchyk I. V. (2011). Sakral'naya tapanimiya Grodzenshchyny [Grodno region toponymy]. *National language and national culture: aspects of interaction: collection of scientific works*. Minsk: BSPU, 2011, pp. 212–214. (in Belarusian)

23. Pidopryhora O., Khrabustovs'kyi A. Istoriya Svyato-Dmytrivs'koyi tserkvy. UAPT's [History of St. Dmitry Church]. *Ukrainian Autocephalous Orthodox Church. Kharkiv-Poltava diocese*. Retrieved from: <https://sites.google.com/site/std-mtrkhp/hram/istoria-hramu> (accessed 11 January 2020). (in Ukrainian)

24. Podol'skaya N. V. (1988). *Slovar' russkoy onomasticheskoy terminologii* [Dictionary of Russian onomastic terminology]. Moscow: Nauka. (in Russian)

25. Razumov R. V. (2009). Urbanonimy, motivirovannyye ekkleziionimami, v sisteme gorodskikh nazvaniy [Urbanonyms motivated by ecclesionyms in urban system names]. Proceedings of the *Russian national word in language and speech: the All-Russian scientific-practical conference, dedicated 75th anniversary of A.P. Gaidar Arzamas State Pedagogical Institute, (October 22-24, 2009)*. Arzamas-Sarov: SGT, pp. 310–315. (in Russian)

26. Rishennya Kharkivs'koyi mis'koyi rady vid 20 lystopada 2015 roku № 20/15 «Pro pereymenuvannya ob»yektiv toponimiky mista Kharkova» [The decision to rename the objects of Kharkiv City Toponymics Nr 12/15 from 20.11.2015]. Retrieved from: <https://www.city.kharkov.ua/uk/document/pro-pereymenuvannya-obektiv-toponimiky-mista-kharkova-48723.html>. (accessed 10 October 2019). (in Ukrainian)
27. *Svyato-Troitskiy Khram* [Holy Trinity Church]. Retrieved from: <https://kharkov.info/place/svyato-troickiy-hram>. (accessed 11 January 2020). (in Russian)
28. Skab M. V. (2008). *Regularities of conceptualization and linguistic representation of the sacred sphere: a monograph*. Chernivtsi: Ruta. (in Ukrainian)
29. Slavko M. (2011). *Mironositskaya tserkov' v Khar'kove* [Mironositskaya church in Kharkov]. Retrieved from: <http://www.pravoslavie.ru/smi/46370.htm> (accessed 10 January 2020). (in Russian)
30. *Slovyk inshomovnykh sotsiokul'turnykh terminiv* [Dictionary of foreign sociocultural terms]. Retrieved from: <http://slovopedia.org.ua/39/53409/260930.html> (accessed 10 January 2020) (in Ukrainian)
31. Solov'ev A. N. (2010). Antropotsentrichnyy faktor v urbanonimii Smolenskogo kraya [Anthropocentric factor in urbanonymy of Smolensk region]. Proceedings of the *Vitebsk and Smolensk in linguistic and cultural contacts: history and current state: international methodological seminar (Smolensk, November 18, 2010)*. Smolensk: Smolensk State University, pp. 54–60. (in Russian)
32. Takhtaulova M. Yu. (2016). *Istorichnyi rozvitok adresnoi urbanonimii mista Kharkova (seredina XVII – pochatok XXI stolittya)*. [Historical evolution of Kharkiv address urbanonymic network (from the middle of XVII century till XXI century)] (PhD Thesis). Kharkiv. (in Ukrainian)
33. Torchins'kiy M. (2013). *Struktura onimnogo prostoru ukrains'koï movi* [The structure of the Ukrainian onymic space]. Khmelnytsky: Avist. (in Ukrainian)
34. *Ulitsy i ploshchadi goroda Khar'kova. Istoriko-informatsionnyy spravochnik*. [Streets and squares of Kharkov city. Historical and informational reference]. Retrieved from: <http://streets-kharkiv.info> (accessed 10 January 2020). (in Russian)
35. Filaret (Gumilevskiy D. I.) (2006). *Istoriko-statisticheskoe opisaniye Khar'kovskoy eparkhii: v 3 t.* [Historical and statistical description of the Kharkov diocese: in 3 volumes]. Kharkov: Kharkov Private Museum of Mountains. Homesteads: SAGA, vol. 1. (in Russian)
36. Khar'kov. Putevoditel' dlya turistov i ekskursantov (2007) [Kharkov. Travel Guide for Tourists and Excursionists]. Kharkov: SAGA. (in Russian)
37. Khar'kov: spravochnik po nazvaniyam: 7000 ulits, ploshchadey, skverov, rayonov (2011). [Kharkov: names reference: 7000 streets, squares, squares, districts]. (ed. S. M. Kudelko). Kharkov: SAGA. (in Russian)
38. Shelyuto V. M. (2010). Problema sakral'noho yak svitohlyadna problema [The problem of the sacred as a worldview problem]. *Science. Religion. Society*, no. 4, pp. 94–101. (in Ukrainian)
39. Handke K. (1992). *Polskie nazewnictwo miejskie*. Warszawa: Polska Akademia Nauk. Instytut Slawistyki.

Chapter «Philological sciences»

40. Očenáš I. (2000). Názvy kostolov na Slovensku. *Vlastné mená v jazyku a spoločnosti: 14. slovenská onomastická konferencia*. Bratislava – Banská Bystrica, pp. 163–170.

41. Pasek Z., Skowronek K. (2008). Co onomasta ma z religioznawcą? Ku onomastyce interdyscyplinarnej (na przykładzie nazw Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce). *Onomastica*, 09, rocz. LIII, pp. 9–33.

42. Šrámek R. (2009). Onomastica sacra, jej status i cele. *Język religijny dawniej i dziś (w kontekście teologicznym i kulturowym). Tom V. Materiały z konferencji, (Gniezno, 22-24 września 2008)*. Poznań: Poznańskie Studia Polonistyczne, pp. 287–293.